

AHMED ZILDŽIĆ
(Sarajevo)

POJMOVNIK "ISLAMA"

(Rade Božović, Vojislav Simić: "Pojmovnik islama"
Narodna knjiga, biblioteka Arapski svet, knjiga br. 2, Beograd, 2003, 159 str.)

Uvod

Današnje vrijeme, obilježeno ubrzanim razvojem komunikacijskih tehnologija koje su nas preplavile obiljem informacija, mogli bismo imenovati erom površnosti, vremenom u kojem imamo sve više informacija, a sve manje znamo. Neutaživa potreba za informacijama nalaže potrebu za knjigama-priručnicima koje će korisnicima brzo i efikasno pružiti temeljne podatke i upute potrebne za razumijevanje određenog pitanja. Na tragu takvih priručnika, izdavačka kuća "Narodna knjiga" iz Beograda objavila je *Pojmovnik islama* dvojice arabista i predavača na Beogradskom univerzitetu, dr. Rade Božovića i mr. Vojislava Simića. *Pojmovnik islama*, rječnik i leksikon islamskih termina kako su ga autori zamislili i nazvali, sastoji se od Predgovora i 159 stranica dvostupačnog teksta. U bosanskohercegovačkoj naučnoj i stručnoj literaturi o islamskoj terminologiji jedino djelo te vrste je *Leksikon islama* Nerkeza Smailagića (Sarajevo, 1990), pa nije do kraja jasna aluzija u prvoj rečenici Predgovora u kojoj čitamo: "Mnogo je (nedoumica – A.Z.) pred autorima ovog rečnika, prvog ove vrste kod nas ...", da bi u fusnoti naveli objašnjenje: "Misli se na Leksikon islama, Nerkez Smailagić, Sarajevo, 1990." Kako bilo, pred nama je veoma specifično djelo. Ovaj rad je samo pokušaj da prenesem dio atmosfere i jedinstvenog osjećaja koji ova knjiga nudi čitaocima. Zbog niza specifičnih okolnosti, to nije lagahan zadatak.

Metodologija i transkripcija

Autori Božović i Simić u Predgovoru nagovještavaju da je *Pojmovnik islama* namijenjen širokom krugu čitalaca, što je glavni razlog zašto su odustali od naučne transkripcije, koja je "vrlo složena i zastarela", čak i od "klasične orijentalističke transkripcije", da bi, "koliko je to moguće, odrednice

Leksikona prilagodili fonetskim prilikama našeg jezika.”¹ S obzirom na to da autori nisu imenovali transkripciju kojom će se koristiti (fonetska, fonološka, fonetsko-fonološka itd.), niti su objasnili njene principe koji su od velikog značaja za razumijevanje odrednica, pogotovo u ovakvoj literaturi, možemo samo pretpostaviti da je riječ o spoju pojednostavljene, praktične fonetske transkripcije i izvjesnih elemenata transliteracije (npr. kod arapskog određenog člana). No, kako god, u ovom slučaju je to, kako ćemo vidjeti, tek sinonim za kaos. Autori su se odlučili i za upotrebu latinice ”zato što smelo računamo i na druge južnoslovenske korisnike”. Uprkos tome, odrednice su ”uazbučene”, što znači da su ”poređane prema ćirilčnoj azbuci, latinicom. A sve zbog poštivanja multikulturalnosti”!? Na kraju Predgovora dat je pregled ćirilčne azbuke, iako nije navedeno koje azbučno slovo odgovara kojem arapskom ekvivalentu. Teško je zamisliti savršeniji recept kojim bi autori ovo djelo lišili elementarne koherentnosti i dosljednosti, o čemu postoji obilje primjera čije bi prosto navođenje, bez detaljnije elaboracije, zahtijevalo vrlo obiman rad. Zato će biti navedeni samo neki primjeri.

S obzirom na zadane ciljeve, jasno je da su se autori djela odlučili za ”praktičnu” transkripciju koja bi, koliko god je moguće, trebala biti usklađena sa fonetskim pravilima našeg jezika² i kao takva prepoznatljiva širem krugu čitalaca kojima je ova knjiga i namijenjena. Ona bi tako trebala sasvim pojednostaviti i približiti prenesene pojmove i lična imena običnom čitaocu, pa stoga većinom ne sadrži dijakritičke znake za bilježenje fonema koje ne postoje u našem jeziku, niti bilježi dužinu vokala. Ukoliko je odrednica vlastito ime, očekuje se da se u takvoj transkripciji preferira uvriježeni oblik koji je kao takav lahko prepoznatljiv: npr. Nedžib umjesto Nağīb, Dželaludin umjesto Ğalāl al-dīn i sl. Suprotno tome, u knjizi nalazimo odrednicu tipa *Abdallah*, koja, osim što predstavlja zoran primjer materijalne pogreške u čitanju – u ovom slučaju u pitanju je kosi padež (ispravno bi bilo Abdullah, ili u datom kontekstu bolje Abdulah) – ne ispunjava ni drugi kriterij uvriježenosti upotrebe, jer, koliko je meni poznato, takvo ime nije zabilježeno na našim prostorima. Uz ”Abdallah” u knjizi je zabilježen i oblik bez aneksije: Abd Allah (v. str. 46: al-Dakka Abd Allah, Baha Allah na str. 34 itd.). Drugi oblici ličnih imena po ovom obrascu genitivne veze navedeni su, s jedne strane, uz djelomično poštivanje pravila naučne transkripcije, i istovremeno uz njihovo narušavanje nenavođenjem dijakritičkih oznaka i dužina, npr.: *Abd al-Aziz*, *Abd al-Gani*, *Abd al-Kadir*, *Abd al-Haj* i sl.

U transkripciji je nedosljedno prenošena i *fatha* za koju autori u Predgovoru navode da ”je tipično konsonantska, nije sasvim čisto naše *a* ni jasno naše *e*. Zato ako se u nas kaže *ezan* dobićete u Pojmovniku uputu na *azan*, na

1 Vidi: Predgovor, str. 5-6.

2 Čini mi se nepotrebnim navoditi distinkciju bosanski, srpski ili hrvatski jer su sve tri varijante, bar na razini fonetike, istovjetne.

primer. Lično ime Ahmed naći će se pod Ahmad" (Predgovor, str. 5). Ponuđeno rješenje moglo bi predstavljati dio sistema koji olakšava upotrebu knjige pod uvjetom da istovremeno ne nalazimo odrednice kao *Mejmun, ajet, dženet, Mašhed, Mahmel, Menat, Menaf, Melik ibn Anas* (sic!) i sl., koje očigledno ne slijede predloženo čitanje.

Autori su bili dosljedni u nenavodjenju dijakritičkih znakova, iako to nije slučaj sa oznakama za dužinu vokala, koje su ponekad navedene, ali u većini slučajeva su ispuštene. Razlike su uočljive i u odrednicama koje slijede jedna drugu. Tako na 32. stranici nalazimo odrednicu *Bâjazîd Ansârî*, a zatim *Baka va fana, Baki al-Garkad* i sl.

Na pojedinim mjestima došlo je do nelogičnog reduciranja i ispuštanja dijelova odrednica koje jedva da ostavljaju mogućnost prepoznavanja termina i ličnih imena čak i upućenijim korisnicima, kao što je slučaj sa: *Abu Daud al-Sidžistani* (str. 10), *Abu Sud* (str. 12) itd.

Geminirani konsonanti su navođeni nedosljedno i neetimološki, čak i u slučajevima kada je riječ o istovjetnim paradigmama, u ovom primjeru intenziviranim oblicima participa aktivnog (فَعَالٌ): *Abu Ubajd b. al-Džarrah* (str. 13); *Bakka* (str. 33) - *Dedžal* (str. 48).

Posljednja odrednica nije usamljen primjer pojmova u kojima je zabilježeno više od jedne nedosljednosti (prenošenje *fathe* i geminiranih konsonanata).

Vrhunac nesistematičnosti predstavlja označavanje i prenošenje iste grafeme arapskog pisma sasvim različitim znacima: *Du al-Halasa, Dû al-Kifl, Dû al-Nûn* (str. 51), da bi ista arapska grafema na stranici 56 bila prenesena kao: *Zul-Karnejn, Zul-Fakâr* (čak i *Sulfikar*, str. 113).

Asimilacija arapskog određenog člana u drugom nizu primjera navodi neupućenog čitaoca na pogrešan zaključak da se ne radi samo o različitim grafemima (*d-z* za ذ), već da je riječ o sasvim različitim konstrukcijama.

Da bi korisnicima bliže odredili termine o kojima je riječ, autori su u zagradama navodili i etimološko porijeklo riječi. Tako je, prema njihovom mišljenju, odrednica *Din va milla* arapsko-turskog, a *din-i ilahi* tursko-perzijskog porijekla!? *Dîn* je arapskog porijekla, ali *Dinsuz* perzijsko-turskog (str. 48-49)!? Indikativna je činjenica da se oba pojma nalaze na istoj stranici, a detaljniji pregled otkrio bi mnoštvo primjera koji su suvišni u dokazivanju nesistematičnosti, nedosljednosti i odsustva svakog sistema u transkripciji.

Pored etimološkog porijekla, autori u Predgovoru navode: "Originalni nazivi dati su u zagradama, ali *samo tamo gde je osetna razlika između dva izgovora* – onog koji se u nas učvrstio i onog koji važi za jezik iz kojeg termin ili naziv dolazi. Najčešće je u pitanju arapski jezik" (kurziv - A. Z.).

Vođeni postuliranim pravilom, autori originalni naziv, upravo iz arapskog jezika, donose na sljedeći način: "Vaz (ar. vaz) propoved..."; "Adl (ar. adl) pravednost..."; "Ajn (ar. ajn)..." i slično.

Istinska zbrka nastaje tek sa odrednicama kao primjer na 52. stranici, koji je reprezentativan: *Đunah, -aha, dunah, -aha* (pers. *gūnāh*), *greh v. zanb/danb*.

Ovakve varijante predstavljaju pravu zagonetku za običnog korisnika (čije razumijevanje se svodi na riječ "greh") kome je ovo djelo i namijenjeno, te je potrebno mnogo mašte da bi one bile razriješene.

U Predgovoru autori nagovještavaju vlastitu dilemu i neodlučnost o tome da li će lična imena navoditi po prvom imenu ili po prezimenu, "kako to čini većina sastavljača rečnika i enciklopedija". Ta neodlučnost generirat će nedosljednost koju pratimo kroz cjelokupan sadržaj knjige. U Predgovoru se također postulira princip da "određeni član *al* sa crticom koja ga odvaja od imena/imenice valja zanemariti kod pretraživanja u *Pojmovniku*. Prema tome, recimo, imena filozofa i fakiha al-Tusija nećete potražiti pod odrednicom A, već pod odrednicom T" (Predgovor, str. 5). No, time nije riješeno pitanje redanja ličnih imena po imenu ili prezimenu, o čemu se autori više ne očituju. Tako imamo primjere *al-Tusi Abu Džafer* (str. 120, pod slovom T), ali s druge strane mnoštvo odrednica tipa *Abu al-Hattab al-Asaddi, Abu Hatim al-Malzuzi* itd., koje su navedene pod slovom A. O mnoštvu materijalnih grešaka svjedoči i uporno navođenje odrednice *Vahibiti* (umjesto Vahabiti)³ kroz cijelu knjigu, zatim odrednice poput *Abu zemze(ta)/Abu Zemzem* (ne radi se o patronimu – *kunyi*, već je perzijska riječ – *āb* u arapskoj genitivnoj vezi, što je, čini mi se, nezabilježeno!), *rab* (gospodin), a potom na istoj stranici (104) *rabun* (gospodar), *sufija/sofista/sufista* u istom značenju itd.

Orijentalistička ideologija

Sve navedeno odnosi se tek na metodološki i tehnički dio knjige. Ostali nedostaci iz tog domena koji su nespojivi sa djelima zadanih pretenzija (odsustvo bibliografije, naprimjer) predstavljaju tek minorne omaške. Ako je, pak, riječ o značenjima koja su autori upisali odrednicama navedenim u djelu, navest ću nekoliko veoma slikovitih primjera. U objašnjenju životopisa planetarno poznatog perzijskog klasika Mevlane Dželaluddina Rumija, čija djela su prevedena na većinu svjetskih jezika uključujući i bosanski jezik, autori navode sljedeće (str. 146):

"Bogosloviju učio u Alepu i Damasku. Pod uticajem Tabrizija odao se derviškom, skitačkom životu i propovedanju. (...) Ostavio znamenitu sufijsku poemu Mesneviju, koja se tretira kao sufijska enciklopedija, mada

3 Istina, u knjizi se spominju i Vahabiti, ali neuporedivo manje puta od Vahibita.

Rumi nije izgradio čvrsto svoju doktrinu. *Poznat je i njegov Đulistan (Ružičnjak), zbornik mudrih priča koji je preveden i na naš jezik*" (kurziv – A.Z.).

Prema Božoviću i Simiću, *Abu al-Hattab al-Asaddi* je "jedan od glavnih misionara šiitskog (iščezlog) imama Džafara al-Sadika" (str. 14, *Abu al-Hattab al-Asaddi*); *ašura, ašure, hašure* je "praznik, gozba u vreme posta Ramazana a koji pada desetog dana muharrama" (str. 30, *Ašura*); Muhamed (a.s.) je "treći božji poslanik (...) Nauka ga smatra i za autora muslimanske verske knjige – Kurâna" (sic!), (str. 94, *Muhamed*). Muhamed (a.s.) je, prema Božoviću i Simiću, autor *Kur'ana*⁴ i pjesnik (str. 78, *Kuran*) koji je, međutim, u svom djelu (kako ovi autori zamišljaju *Kur'an*) diskvalificirao sama sebe (str. 159, *Širk*), a ne zna se, po njima, ni gdje je tačno našao riječ *sura* (str. 114, *Sura*). *Kur'an* je, prema autorima knjige, "bio i ostao uzor arapskog proznog kazivanja, ali time je i kočio dalji razvitak proznog arapskog književnog jezika" (str. 78, *Kuran*). Šta uopće znači nesuvisla sintagma "prozni arapski književni jezik"? Kakav je to prozni, a kakav poetski književni jezik? Jezik jeste ili nije književni, koristi se ili se ne koristi u prozi i poeziji, koja može biti umjetnička ili neumjetnička. O *Kur'anu* se, pak, može govoriti kao o nedostiznom stilističkom uzoru. Ne vidim kako je *Kur'an*, ili bilo šta drugo, mogao kočiti razvoj jezika. Jezik se neminovno razvijao i još se razvija, pa i arapski jezik. Naposljetku, velika je razlika između jezika *Kur'ana* i današnjeg književnog arapskog jezika. Distinkciju je moguće podvući i između arapskog jezika u doba Abasida i Omajada, naprimjer. O značaju *Kur'ana*, koji je svojom perfekcijom u jezičkom izrazu stoljećima stimulirao razvoj arapskog književnog jezika, autori bi kao arabisti trebali znati ponešto. S druge strane, za autore *Pojmovnika islama* "Kurân u svim redakcijama nije isti. Autorizovani ima 114 sura, od kojih prva i dve posljednje nemaju tesne veze sa samim Kurânom" (str. 114, *Sura*). Teško je zamisliti prizemnije ideološke diverzije od ovih. Pošto je očigledna tendencija autora da vlastita ideološka gledišta serviraju kao "naučna", treba reći da upravo čitav naučni svijet apsolutno prihvata autentičnost *Kur'ana* u svakom slovu i da još nije zabilježeno da ga neko problematizira različitim redakcijama. Na drugom mjestu se navodi da *Kur'an* donosi mnoge reference o lošim materijalnim prilikama Muhameda (a.s.), što je riješeno njegovom ženidbom s bogatom Hatidžom (str. 113, *Hâdidža*). Znatiželjan sam vidjeti jednu od tih mnogobrojnih kur'anskih referenci o tome.

Skoro da je svaki komentar ovih primjera uvredljiv za inteligenciju čitalaca, ali ipak treba reći: *Đulistan* nije napisao Dželaluddin Rumi, već jed-

4 Autori, naravno, imaju pravo na vlastito uvjerenje, i u tome nema ništa sporno. No, problem nastaje kada vlastita uvjerenja diktiraju čitaocima i tako nastoje formirati i njihove stavove, a to čine na mnogo mjesta u knjizi. Ovaj rad neću opteretiti detaljnim inventarom referenci o tome. Za ovakvu vrstu djela objektivnost i neutralnost je od vitalnog značaja, a njima nema ni naznaka u *Pojmovniku islama*.

nako poznat i kod nas preveden perzijski klasik Sa'di Širazi.⁵ Da se ne radi o slučajnom propustu valjda dovoljno govori činjenica da Sa'di Širazi uopće nije uvršten u knjigu. Imam Džafer al-Sadik jeste šesti šiitski imam, ali ne i iščezli. Koliko je meni poznato, niti jedna struja ili grupacija u šiizmu ne smatra imama Džafera al-Sadika iščezlim imamom, što je apsolutni nonsens. Pojedine autorske opservacije o šiizmu, osim što pokazuju odsustvo elementarnog znanje, mogu biti okarakterizirane i kao zabavne:⁶ hazreti Ali (r.a.) je otac šiizma (str. 12, *Abu Nuajm al-Mula*); šiizam (dakle, zvanično učenje, a ne pojedine sekte kojih se sam šiizam odriče) priznaje *Kur'an*, ali istovremeno smatra kako pojedine sure i ajeti nisu uneseni u Osmanovu (r.a.) redakciju da bi se umanjila Alijeva (r. a.) lična prava (str. 158, *Šiizam*); šiiti vjeruju u Objavu datu u *Kur'anu*, ali poriču da je *Kur'an* Božije djelo, što je jedan od tri postulata šiitskog učenja⁷ (str. 157, *Šiizam*); mjesto imama u šiizmu je izborno,⁸ a izbor imaju sačiniti zdravi, poštenu i učeni vjernici, nakon čega se nabrajaju osobine koje neko mora posjedovati da bi bio imam šiita (str. 60, *Imam*); osim imama al-Sadika u šiizmu je skriveni imam i Ali al-Rida (str. 19, *Ali al-Rida*, str. 158, *Šiizam*), a zatim je svih dvanaest šiitskih imama skriveno (str. 20, *Alidi*); nakon mučeničke smrti njegovog oca, Alija (r. a.), drugom šiitskom imamu Hasanu (r.a.) državnu penziju je dodijelio, ni manje ni više, nego – Muavija!!! (str. 136, *al-Hasan ibn Alî ibn Abî Tâlib*).

Vidjeli smo ranije i to da je *ašura*, prema ovim autorima, praznik, gozba u vrijeme posta Ramazana koji pada desetog dana muharrema!? Ako već pada desetog dana muharrema, kojim čudom je *ašura* gozba tokom Ramazana? Muhammed (a.s.) je u nekoj čudnoj numeraciji, koja je vjerovatno jasna samo Božoviću i Simiću, treći (?) Božiji poslanik, koga nauka, navodno, smatra autorom muslimanske vjerske knjige – *Kur'ana*! Zar upravo nauka ne bi

5 Šejh Sadi Širazi: *Dulistan*, prevod s perzijskog, bilješke i objašnjenja: Salih A. Trako, El-Kalem, Sarajevo, 1989, 231 str.

6 Neka komedija bude potpuna: Rade Božović je jedan od inicijatora osnivanja i prvi predsjednik Društva prijateljstva Srbije - Crne Gore i Irana, jedine zemlje u svijetu u kojoj je šiitsko učenje zvanično i državno.

7 Ovdje je potrebno pojašnjenje. Naime, kada se pročita ovakav stav, čitalac može zamisliti dvije moguće interpretacije: prva, na površinskoj razini, ukazuje na to da šiiti vjeruju u Objavu, ali da ona nije Božije djelo, što je besmisleno. Kako uopće zamisliti nekoga ko vjeruje da je *Kur'an* Objava, ali da nije Božije djelo? Drugo razumijevanje na koje autori vjerovatno aludiraju (vjerovatno, zato što je rečenica formulirana tako da je to nejasno, što je i bio cilj) jeste da šiiti vjeruju u *Kur'an* kao Božansku objavu, ali u poznatoj teološkoj raspravi iz prvih stoljeća islama o stvorenosti i/ili nestvorenosti *Kur'ana* (ḥalq al-Qur'ān) drže stanovište da je Božiji govor (*kalām*) vječan i nestvoren (*qadīm*), dok je *Kur'an* kao knjiga stvoren (*ḥadīṭ*, *maḥlūq*), što jeste šiitsko stanovište u toj raspravi. No, time stvar nije riješena: *Kur'an* je i kao *maḥlūq* Božije djelo jer je isključivo On Stvoritelj (*Hāliq*); kako onda poriču da je Božije djelo? Autori su to veoma osjetljivo teološko pitanje, koje nam se danas čini nekako dalekim, iako je u ranim stoljećima islama igralo veoma važnu ulogu, iskoristili da najveći broj čitalaca navedu na prvu interpretaciju. Riječ je o vješto postavljenoj zamci za neobaviještene.

8 Sukladno šiitskom učenju, svakoga imama imenuje isključivo njegov prethodnik; nema govora o nekom izbornom tijelu zdravih, poštenih i učenih vjernika koje treba učiniti takav izbor.

trebala biti krajnje obazriva u donošenju konačnih i obavezujućih zaključaka aksiomske vrijednosti o nečemu što po svemu izlazi iz okvira naučnog i obitava u sferi *vjerovanja*. Zauzimanjem i navođenjem određenog stava o ovom pitanju u skladu sa vlastitim ideološkim pozicijama, autori knjige narušavaju princip ideološke neutralnosti koji je u samoj osnovi ovakvih djela. Istovremeno, navodeći uvjerenje kako nauka (koja i kakva?) smatra Muhammeda (a.s.) autorom *Kur'ana*, autori vješto izbjegavaju navesti činjenicu da približno trećina čovječanstva ne dijeli takvo gledište, te čitaocima krajnje tendenciozno i nedopustivo sugeriraju vlastita ideološka uvjerenja u najboljoj tradiciji orijentalizma koji je razobličio Edward Said.

Božović i Simić neće baš uvijek donijeti vrijednosni sud: u objašnjenju odrednice *Hubal* navode sljedeće: "Pojedini lingvisti pokušavaju da od imena *Hubal* izvedu ime Allah, pošto je ovo božanstvo imalo značajno mesto među božanstvima starih Arabljana" (str. 141, *Hubal*). Kao profesori arapskog jezika i lingvisti prije svega, autori bi morali znati etimologiju i jednog i drugog pojma, kao i to da su navedeni "pokušaji" tek ordinarne besmislice, no u ovome slučaju to ne kažu, već na neki način razumijevaju takve postupke. S druge strane, optužbe za pjesništvo nisu ništa novo; stare su koliko i sama Objava,⁹ i u *Kur'anu* nalazimo eksplicitne odgovore na te optužbe.¹⁰ Čudno je jedino to da se za proteklih četrnaest stoljeća ništa nije promijenilo!

Na razini sadržaja imamo primjere koji se čine nerješivi. Tako na stranici 122 nalazimo odrednicu *Ubejdah, Ibn al-Džarah*. U pojašnjenju se navodi: "... jedan od Muhamedovih ashaba (v.) (...) Kada se Muhamed u *Vejtlehemu* našao u neprilici, on mu je pritekao u pomoć. Sa prvim halifom Abu Bekrom (632-634), komandovao vojskom u osvajanju Sirije i Mesopotamije" (kurziv - A.Z.). U *Vejtlehemu*, uz dosta mašte, prepoznajem jedino Betlehem (iako sam otvoren za eventualne prijedloge). Ako je u pitanju Betlehem, ne znam kako je moguće da se Muhammed (a.s.) tamo našao u neprilici, kako navode autori, kada su se bitke za osvajanje tog prostora odvijale nakon njegove smrti?! Prema *Historijskom atlasu islama* Hughu Kennedyja¹¹ na priloženoj karti *Early Muslim conquests* bitke za osvajanje područja Palestine vođene su:

- Bitka na Anjnâdaynu 634,
- Bitka kod Fiħla 634-635,

9 "...Zar da napustimo božanstva svoja zbog nekakvog pjesnika prepuštena džinu?!..." sura al-Šāffāt, ajet br. 36; "...Zar da kažu: 'Pjesnik nekakav! Pričekat ćemo da vidimo šta će mu sudba donijeti?!'..." sura al-Ṭūr, ajet br. 30; "...Čak govore oni: 'To su košmarni snovi; on to smišlja; on je pjesnik obični...'..." sura al-'Anbiyā', ajet br. 5.

10 "Mi nismo Poslanika naučili poeziji niti mu je potrebna..." sura Yā-Sīn, ajet br. 69; "A pjesnici – njih zavedeni slijede! Zar ne vidiš kako svakom dolinom blude, te govore ono što ne rade..." sura al-Šu'arā', ajeti 224 i 225; "To su riječi Poslanika čestitog, a ne riječi pjesnika kakvog – vi malo vjerujete, zaista..." sura al-Ḥāqqa, ajeti br. 40 i 41 (Korišten je bosanski prijevod *Kur'ana* Esada Durakovića, Svjetlost, Sarajevo, 2004).

11 V. *An Historical Atlas of Islam*, izdanje Brill, Leiden, 2002, str. 7.

- Bitka kod Yarmūka 636,
- Osvajanje Jerusalema 638.

Autori, pak, u objašnjenju životopisa (str. 94) sami navode 632. godinu kao godinu smrti Muhammeda (a.s.) Čitaocu je tako prepušten teži dio posla: prvo se mora namučiti da bi pročitao određeni termin, a zatim se suočava sa podatkom koji je historijski netačan i u kontradikciji sa informacijama koje autori *Pojmovnika islama* nude na drugim mjestima u knjizi.

Interesantno bi bilo sagledati i apsolutno neprikladnu upotrebu pojedinih riječi u knjizi. Tako se škole (bogoslovije) "uče"; Ahmed al-Bedevi, hazreti Fatima i hazreti Ali (r.a.) se "obožavaju",¹² što je potpuno oprečno jasnim principima islamskog monoteizma sa kojima je nespojivo obožavanje bilo koga/čega osim Uzvišenog Stvoritelja. Obožava se u islamu čak i *iman* (vjerovanje), iako baš ne znam šta bi to trebalo značiti (str. 41, *Gasanija*). U islamu, čije nam pojmove tumače autori, potvrđeno je postojanje džinova (!?), (str. 150, *Džin*) – nisu to nikakvi džinovi kao orijaši, već džini kao nevidljiva duhovna bića!; govori se o vahabitskim ibaditima¹³ (sic!); Hud (a.s.) je nepriznati prorok koji se "posle Kur'ana javlja kao prorok i poslanik" (str. 141, *Hūd*); a Ismail, otac Arapa, nezakoniti je sin Avramov (str. 130, *Hagara*).

U prevelikoj želji da islam prikažu kao zbrkano učenje koje nema odgovore ni na elementarna pitanja, autori će u odrednicu *halk* (stvaranje) unijeti i ovo: "Muslimansko verovanje nije jedinstveno oko toga iz čega je stvoren čovek. Čas se spominje da je stvoren od zemlje, gline, čas od usirene krvi ili nečeg trećeg" (str. 134, *Halk*). Iako nisam kompetentan govoriti o teologiji, kojoj ovo pitanje u potpunosti pripada, treba reći: Prema islamskom učenju, prvi čovjek na Zemlji, Adem (a.s.) (u islamu i prvi Božiji poslanik), stvoren je od ilovače *ṭīn*, a zatim je Uzvišeni Stvoritelj od njega stvorio njegovu drugu, hazreti Havu (r.a.), te im podario moć oplodnje. Otada se ljudi rađaju iz utroba majki od ugruška krvi *'alaq*, a ne od ilovače.

Učenici nisu iznevjerili svoje ideološke gurue: sasvim opravdano će ustvrditi da južnoslavenski muslimani pripadaju hanefijskoj pravnoj školi čiji je osnivač Abu Hanifa (str. 135, *Hanefiti*). No, jedini autentični tekst koji je osnivač hanefijske pravne škole napisao za života jeste cijelo jedno pismo u kome brani svoja shvatanja! (str. 13, Abu Hanifa). Poruka je sasvim jasna i neodoljivo podsjeća na Frančeska Gabrieliya i njegove navode o *Kur'anu* u djelu

12 *Pojmovnik islama*, str. 12, *Abu Nuajm al-Mula*; 25, *Ahmad al-Badavi*; 125, *Fâtima*.

13 Op. cit., str. 134, *Halka*; Ne može se iznaći neki primjer sa kojim bi ova nesuvisla konstatacija bila usporediva. Vahabiti i ibaditi su dvije vjerske skupine koje se u doktrinarnom smislu, unutar islamskoga učenja, nalaze na sasvim suprotnim polovima i kreću se u sasvim različitim smjerovima. Donekle bi bio odgovarajući odnos rimokatolika i pravoslavaca unutar kršćanskog učenja. Spojiti ova dva pojma u atributsku sintagmu može značiti samo jedno – da autori jednostavno ne znaju o čemu pišu!

o arapskoj književnosti.¹⁴ Čitajući *Pojmovnik islama*, korisnici će vidjeti da je u historiji islama bilo zaista čudnih ličnosti. Uzmimo primjer Davuda ibn Halafa. Po autorima, on je "ekstremni predstavnik ljudskog mišljenja", koji "odbacuje lično mišljenje (ar. *rej*) i sistemsko rezonovanje po analogiji (ar. *kijas*). Napisao je mnogo dela, ali ništa nije sačuvano" (str. 45, Davud ibn Halaf).

S druge strane, u *Pojmovnik islama* autori uvode i princip regionalnosti, što je potpuno irelevantno za jedan rječnik islamskih pojmova. Takva djela su po definiciji nadregionalnog/neregionalnog karaktera. Stoga i time u knjigu unose metodološki haos, ali ovaj put ciljano. Zašto bi u rječnik pojmova islama bile unesene odrednice: Ferhadija (str. 127), Tabački mesdžid (str. 115), Aladža (str. 18) itd? Umjesto da definiraju *džamiju* kao opći pojam,¹⁵ autori sasvim proizvoljno navode cijeli niz džamija pojedinačno (Sinan-čaušova džamija na str. 111, Magribija džamija na str. 83, Lalapašina džamija na str. 80, Vučijakova džamija na str. 39, Skenderija na str. 112, Šarena džamija na str. 112 itd.). Indikativna je činjenica da se sve navedene džamije nalaze na prostoru Bosne i Hercegovine, kojoj je inače u *Pojmovniku islama* ukazana posebna pažnja. Tako su u knjizi definirani termini poput reisu-l-uleme, navedene su pojedine vjerske ličnosti kao hafiz Ibrahim Maglajlić (reisu-l-ulema), Fehim ef. Spaho¹⁶ (reisu-l-ulema) i dr. S druge strane, u knjizi nema spomena o beogradskoj džamiji (plural bi ovdje više odgovarao,¹⁷ dakle: beogradskim džamijama), niti drugih referenci koje bi se odnosile na muslimane Sandžaka, Makedonije, Hrvatske, Kosova i drugih oblasti Balkanskog poluotoka koje naseljavaju muslimani. Neće biti da autori ne znaju za tragove islamske kulture u Srbiji, Makedoniji, Hrvatskoj, na Kosovu. Svjesnim isključivanjem tih oblasti autori uvode veoma važan princip negativne selektivnosti sa vrlo ozbiljnih ideoloških pozicija. Negativna selektivnost funkcioniše u okviru ideoloških pretenzija:

14 Frančesko Gabrieli: *Arapska književnost*, Svjetlost, Sarajevo, 1985, s italijanskog preveli: Milana Piletić i Srdan Musić. Za Gabrielija, *Kur'an* je knjiga: "najteže razumljiva za modernog čovjeka Zapada (...), duhovno siromašan, grub i smeten u izražavanju, haotičan u aktualnom redosledu, kratko i iskreno rečeno *dosadan* (...)", da bi poentirao kako je takav Kur'an, koga je autor upravo zasuo nizom negativnih atributa, bio "svetlost i vodstvo velikog dela čovečanstva" (ovdje citirano prema E. Duraković: "Orijentalistika – problemi metodologije i normiranja", *Znakovi vremena*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", br. 9-10, Sarajevo, 2000, str. 275-294). U ovakvim stavovima i mnogim sličnim negativnim kvalifikativima treba tražiti razlog zašto je baš ova historija arapske književnosti, pored mnoštva drugih, prevedena i objavljena kod nas. U Sarajevu, naravno!

15 Oni to zapravo i čine na str. 147.

16 Nejasno je po kakvim kriterijima je u *Pojmovnik islama* uvršten i dr. Mehmed Spaho, jer bi takva odrednica po svemu prije trebala naći mjesto u historijskim, biografskim ili političkim zbornicima.

17 O tome više vidjeti u: Divna Đurić-Zamalo: "Prilog poznavanju beogradskih džamija", *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)*, vol. XIV-XV, str. 123; Lj. Nikić: "Džamije u Beogradu", *Godišnjak grada Beograda*, V, 1958, str. 151-206; Lj. Nikić: "Prilozi istoriji beogradskih džamija", *Godišnjak grada Beograda*, VII, 1960, str. 145.

islam se doslovce eliminira iz tih područja i svodi se u bosanski ekskluzivitet kao kulturno-civilizacijski rezervat u Evropi.

Treba li uopće napominjati da su bosanskohercegovačke džamije, prema autorima knjige, srušene tokom "građanskog rata" (primjeri Ferhadije u Banjoj Luci i Aladže u Foči)? Pitanje ostaje: kakav je to rat (pa makar ga autori, u skladu sa vlastitim uvjerenjima imenovali i građanskim) vođen u gradskim sredinama Banje Luke ili Foče? Zar više od 90% ukupnog broja srušenih džamija (operira se brojem od 900 srušenih džamija i ostalih vjerskih objekata muslimana na cijelom području BiH) nije svjesno minirano i uništeno u rušilačkom naletu barbara, i to u sredinama koje nisu bile zahvaćene izravnim ratnim djelstvima, što najbolje ilustriraju mjesta koja upravo autori navode?

Mnoštvo je pitanja u *Pojmovniku islama* koja čekaju iscrpniju elaboraciju, jer se knjiga nudi hirurškom seciranjem sa mnogih aspekata: lingvističkog, kulturološkog, teološkog, ideološkog, historijskog i sl.

Zaključak

Teško je donijeti zaključak koji bi obuhvatio i prenio sve ono što se nameće kao važno nakon čitanja ove knjige. Veoma je važno da svojim *Pojmovnikom islama*, kojim pečate višedecenijske akademske karijere, dvojica arabista, dr. Rade Božović i mr. Vojislav Simić, očituju gotovo apsolutno nepoznavanje elementarnih pojmova islama koji je inkorporiran u okvir interesa svakog arabiste. Ili oni poznaju neki drugi islam? Učinak je, u obje varijante, poražavajući.

Unatoč pretencioznim kvalifikacijama *Pojmovnika islama* kao "prvog modernog rečnika ove vrste kod nas" i iskrenim savjetima autora korisnicima da "nikako ne odustaju od traženja pojedinih odrednica u *Pojmovniku*, kako smo nazvali ovaj rečnik (...) jer će ih ipak, uspeti naći u *nekom* varijantnom obliku (...) važno je da pažljivo traži odgovarajuću odrednicu"¹⁸ (kurziv - A.Z.), opći je dojam samo: nesistematičnost, nedosljednost, površnost, tendencioznost, pa i elementarno neznanje. U metodološkom smislu, čitalac će s velikom mukom prokrciti put kroz knjigu. Na razini sadržaja, islam se u njoj jedva raspoznaje, mada je sadržan već u samom njezinu naslovu.

¹⁸ Vidi: Predgovor, str. 5-6.